

Reinold Kuipers, ca. 1940

Sjoerd van Faassen & Hans Renders

Dagelijks bedillend.

Reinold Kuipers als uitgever

‘Een uitgever heeft meer dan één taak. Hij moet een manuscript verwerven; ik laat in het midden hoe en welke soort. Hij moet van het manuscript een boek maken. Hij moet het boek bij de lezer brengen; dit kan hij natuurlijk allerm minst alleen. Hij moet zorgen dat zijn fonds niet na één boek of honderd boeken of duizend of ga maar door sterft; wat dit laatste sociaal en economisch allemaal inhoudt laat ik blij in het midden. Een uitgever kan een heleboel zelf doen. Hij kan ook één taak of meer dan een uit handen geven, maar als hij niet toch met zijn taken, inclusief de gedelegeerde, dagelijks bedillend bezig is mag hij zich met goed fatsoen geen uitgever meer noemen, vind ik’, poneerde Reinold Kuipers ooit streng.¹

Zelf heeft Kuipers zich getrouwelijk gehouden aan bovenstaande functiebeschrijving, maar wat meer is: hij was bovendien een van de weinige Nederlandse uitgevers die in geschrifte reflecteerde op zijn vak. Buitenlandse collega’s als Bernard Grasset, Robert Laffont, Alfred A. Knopf, Stanley Unwin, Reinhard Piper of Kurt Wolff gingen hem voor; in Nederland valt zo’n beetje alleen A.A.M. Stols met zijn beschouwingen over typografie te noemen. Maar Bert Bakker, Geert Lubberhuizen, John Meulenhoff of Geert van Oorschot? De opvattingen van deze directe tijdgenoten van Kuipers moet je bijeen zien te sprokkelen uit hun (na hun dood slechts gedeeltelijk gepubliceerde) brieven.

Na de Tweede Wereldoorlog

Reinold Kuipers begon zijn carrière als uitgever in 1946. Het uitgeversveld oogde zo kort na de Duitse bezetting behoorlijk omgewoeld. De euforie na de

bevrijding had de verwachting gewekt dat de verzuiling doorbroken zou kunnen worden, ook op cultureel gebied. Dat bleek een illusie, want er ontstond al gauw een koppig en onstuitbaar streven naar herstel van de vooroorlogse verhoudingen.

De meeste uitgevers hadden zich tijdens de oorlog min of meer accommoderend gedragen en loodsten op die manier hun uitgeverij door de oorlog. Ze waren er in die vijf jaren zonder veel problemen in geslaagd hun magazijnvoorraden aan het hongerige lezerspubliek kwijt te raken. Er was een aanzienlijke zwarte markt van zogenaamd uitverkochte of, soms buiten medeweten van de auteur, clandestien herdrukte uitgaven op 'verzwegen' papiervoorraad, die tegen verhoogde prijzen van de hand gingen. De papierantsoenering en de instelling van de Nederlandsche Kultuurkamer in mei 1942 hadden tot gevolg dat de verschijning van nieuwe boeken bemoeilijkt werd. De meeste uitgeverijen conformeerden zich aan de beperkende maatregelen die de Duitsers troffen. Zonder officiële toestemming mochten geen uitgaven verschijnen. Daardoor was de legale productie van nieuwe titels en herdrukken gekelderd van 10.000 nieuwe titels en herdrukken in 1938 naar 2000 in 1944.²

Na de bevrijding probeerden vakorganisaties als de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels en de Koninklijke Nederlandsche Uitgeversbond het boekenvak weer onder controle te krijgen.³ Nationaal-socialistische uitgevers en boekhandelaren werden vanzelfsprekend uiteraard zonder pardon uitgestoten, maar voor het overige verliep de zuivering in de bedrijfstak op dezelfde milde manier als in het hele bedrijfsleven.

Toen de Duitse bezetters waren vertrokken, doken niet alleen voormalig ondergrondse uitgevers op die hun bedrijf legaal wilden voortzetten, zoals tijdens de oorlog gestarte De Bezige Bij, maar ook andere nieuwkomers die de concurrentie met de bestaande uitgeverijen aangingen, zoals Geert van Oorschoot. In dat krachtenveld hadden bestaande uitgeverijen die hun bedrijf wilden voortzetten het moeilijker dan de fris startende en niet door het verleden belaste nieuwkomers. De eersten streefden er vanzelfsprekend naar hun vooroorlogse plaats in het literaire veld zoveel mogelijk te herstellen, maar werden daarbij belemmerd doordat de traditionele verhoudingen behoorlijk verschoven waren. Bestaande uitgeverijen als De Arbeiderspers, Bert Bakker/Daamen, Stols, J.M. Meulenhoff, Querido en Nijgh & Van Ditmar maakten een herstart, in sommige gevallen onder een nieuwe directie. Andere uitgevers gooiden het roer drastisch om. Gerenommeerde literaire uitgeverijen als P.N. van Kampen & Zoon, C.A.J. van Dishoeck, W.L. & J. Brusse of Van Holkema & Warendorf lieten na de oorlog de literatuur grotendeels voor wat ze was, en richtten zich op schoolboeken en andere non-fictie.

Kuipers merkte – impliciet sprekend over zichzelf – nog iets anders op, namelijk dat er door de ervaring met het uitgeven van clandestiene publicaties meer aandacht kwam voor de vormgeving was gekomen: 'In het clandestiene circuit tijdens de Bezetting waren jonge mensen, aankomende dichters soms, met het maken van boeken vertrouwd geraakt. Toen de bezetters weg waren, wilden zij deze activiteit voortzetten. Zo werd De

Bezige Bij legaal [...]. Andere betrekkelijk prille lieden waren niet zo ondernemend dat zij een eigen uitgeverij stichtten. Zij voegden zich in het bestel van de bestaande fondsen, een enkele maal als uitgever, maar vaker als ontwerper. Ik noem Aldert Witte, die Nypels bij Het Spectrum ging assisteren en hem er naderhand opvolgde, en Jan Vermeulen, die Henri Friedlaender had geholpen en vervolgens bij J.M. Meulenhoff in dienst trad. De huistypograaf van een niet zelf drukkende uitgeverij was trouwens een nieuw fenomeen. Gewoonlijk zei men tegen de drukkerijleiding dat zij van een boek wat moois moest maken; in een zeer prestigieus geval deden zij een beroep op een freelancer.⁴

Papier was kort na de oorlog maar mondjesmaat te bemachtigen. Verwerkings- en aankoopvergunningen waren nog steeds nodig. Uiteindelijk kwam er in augustus 1946 een nieuwe regeling, gebaseerd op de papieraankopen van een uitgeverij in de periode van 1936 tot 1940 en al naar gelang het economische en culturele belang. Fred. von Eugen, de echtgenoot van Querido-directrice Alice van Nahuys en zelf ook bij die uitgeverij betrokken, wees er tijdens een vergadering van de Nederlandsche Uitgeversbond op dat er tijdens de bezettingstijd zó was geknoeid met papieropgaven dat hij betwijfelde of uitgevers wel de juiste gegevens konden verstrekken.⁵

De markt was door de naoorlogse euforie verhit, doordat uitgevers zo snel mogelijk voluit hun vooroorlogse bedrijfsvoering wilden hervatten. De directeur van uitgeverij De Toorts in Heemstede schreef na de oorlog met vooruitziende blik: 'De magazijnen van de uitgevers zijn leeg, de normale fondsvorming is grondig onderbroken, en daarmee is een sterke stimulans voor de traditievorming in ons vak voorlopig uitgevallen. [...] Zullen wij in staat zijn, zodra de papierstroom begint, ons aan de alleenheerschappij van getal en omzet te ontworstelen? Zullen wij niet aan de dictatuur van het succesboek en de eendagsvlieg ten offer vallen?' Ook F.H. Landshoff, de uit Amerikaanse ballingschap teruggekeerde uitgever van Querido Verlag (de in 1933 speciaal voor Exil-literatuur opgerichte poot van Em. Querido), liet in april 1946 een waarschuwend geluid horen door te wijzen op een parallel tussen Duitsland na de Eerste Wereldoorlog en Nederland na de Tweede: 'Er heerscht op het oogenblik in zekere Nederlandsche uitgeverskringen een soort "inflatiestemming", die ik mij uit de na-oorlogschene tijd in Duitsland maar al te goed herinner. De "kater", die op zoo'n tijd volgt, ben ik echter evenmin vergeten. [...] De ervaringen van het vorige jaar bewijzen niets. De markt was volkomen leeg en heeft natuurlijk alles opgenomen.'⁶

Na de oorlog ontstond er inderdaad al snel een crisissituatie in het boekenvak. Er was sprake van een enorme overproductie, maar ook van een afnemende kooplust van het publiek. Er werd in januari 1947 zelfs toestemming gegeven tot een speciale opruiming van de stapels onverkoopbare oorlogs- en verzetsliteratuur.⁷ In het laatste jaar voor de oorlog waren er 6.554 nieuwe uitgaven en herdrukken geproduceerd. In 1945 waren er nog maar een schamele 2.436 nieuwe uitgaven, maar 1946, 1947 en 1948 lieten respectievelijk getallen van 6.593, 7.086 en 8.047 zien. Pas in 1949 trad een daling in naar 6.500 boeken, waarvan ongeveer de helft herdrukken.⁸ Dat aantal

werd in 1950 min of meer gehandhaafd. Toch groeide iedere uitgeverij. De boekenprijs was laag en de overheadkosten waren gering. De omzet van publieksboeken verdrievoudigde bijna tussen 1938 en 1951. Maar niet iedereen profiteerde van deze omzetvermeerdering, zoals een vergelijking over de jaren 1944 tot 1958 tussen Stols, Querido (waar Kuipers overigens pas in 1960 zou aantreden), De Bezige Bij en Meulenhoff leert.⁹ Fusies deden zich in deze tijd nog nauwelijks voor. De grote fusiegolf in de Nederlandse uitgeverij kwam pas in 1964 op gang.¹⁰ Uitgevers kwamen al snel ruw in aanraking met de harde werkelijkheid. Stols jammerde in september 1947 over de slechte betalingsdiscipline van de boekhandel, waardoor hij op dat moment een bedrag van maar liefst 25.000 gulden had openstaan en klaagde halverwege het jaar daarop: 'De toestand in de uitgeverij wordt hoe langer hoe moeilijker. Van de Verzamelde Werken van Jany [= A. Roland Holst, SvF/HR] zijn er momenteel nog geen 700 verkocht.'¹¹ Maar ook aan bijvoorbeeld Bakker ging de crisis niet voorbij: 'Er vallen bij mij reeds verschillende ontslagen. Mijn kantooruimte wordt met ingang van 1 October [1949] aanmerkelijk ingekrompen. Dit alles, omdat de verkoop nu zo goed als stil staat en de perspectieven niet gunstig lijken. [...]. Ik heb ontzaggelijk veel geld bevroren in mijn magazijnen. En ik zie niet één mogelijkheid om mijn nogal zwaar fonds op korte termijn te lozen. En daarom bezuinig ik aan alle kanten, omdat ik coûte que coûte mijn bedrijf in stand wil houden. We maken een crisis door en daar wil ik zonder al te veel kleerscheuren doorheen.'¹²

De Arbeiderspers

Zo was ongeveer de stand van zaken toen Reinold Kuipers in 1946 het uitgeversveld betrad. Tijdens de laatste oorlogsjaren had hij weliswaar zijn eerste voorzichtige schreden als uitgever gezet door in eigen beheer een aantal dichtbundels of losse gedichten van zichzelf en anderen uit te geven, 'gedrukt met het teken van de Boekvink',¹³ maar dit was slechts een nog amateuristisch (in de goede zin van het woord) aanzetje geweest. Typografische ervaring deed Kuipers daarnaast op bij de Amsterdamse boekhandelaar A.A. Balkema, wiens winkel hij frequenteerde. Ook redigeerde Kuipers in de jaren 1940-1942 voor het Nederlandsch Verbond van Boekenvrienden het bibliofiele tijdschrift *IMP*, waarbij ook Balkema was betrokken.¹⁴ Balkema dreef bovendien de clandestiene Vijf Ponden Pers, van welke pers onder toezicht van Kuipers het door Susanne Heynemann gekalligrafeerde *Ten poems* (1944) van Emily Dickinson bij Ahrend ('van zinkplaten in vlakdruk', zoals Kuipers met grote precisie vermeldt) werd geproduceerd.¹⁵ Eén van Balkema's compagnons bij de Vijf Ponden Pers was de typograaf Jan van Krimpen, voor wie Kuipers zijn leven lang een aan verering grenzende bewondering koesterde.¹⁶ Een korte carrière als secretaris van Jac. van der Kolk, de directeur van uitgeverij Kosmos, bezorgde Kuipers na de oorlog verdere nuttige ervaring. Een van zijn weinige daden in die beknopte periode was de uitgave van *Nieuwe verhalen van Belcampo* (1946), waarvoor Kuipers zijn vriend Frans Hazeveld (die verantwoor-

delijk was voor het signet voor Kuipers hier boven genoemde clandestiene oorlogsreeksje) een omslag liet tekenen.¹⁷

De Duitsgezinde directie van de gelijkgeschakelde uitgeverij De Arbeiderspers was in september 1944, in de slipstream van Dolle Dinsdag, naar Duitsland

gevlucht, het sociaal-democratische concern in wanorde achter latend.¹⁸ De Arbeiderspers was een eerbiedwaardig conglomeraat, opgericht in 1929 door de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen. De uitgeverij kende een krantenbedrijf, verantwoordelijk voor het dagblad *Het Volk* (later *Het Vrije Volk*) en een aantal zogeheten kopbladen, boekenhandels (met een omvangrijk colportageapparaat in de vorm van de krantenbezorgers) en een uitgeverij. Al meteen aan het begin van de oorlog

was De Arbeiderspers onder beheer komen te staan van NSB-functionarissen, die zich als nationaal-socialisten de natuurlijke erfgenaam van de in hun ogen gecorrumpeerde sociaal-democratie beschouwden en het bedrijf zuiverden van joodse werknemers en principiële tegenstanders van het nazisme.

Na de oorlog kwam de uitgeverij in eerste instantie onder leiding te staan van de schrijver Halbo C. Kool, Groninger net als Kuipers. Kool had eind 1944 tot de comparanten behoord bij de stichtingsakte van de cv De Bezige Bij en was nog tot halverwege 1949 bestuurslid van die coöperatieve vereniging.¹⁹ Het sociaal-democratische boekenbedrijf beschikte over een keten van zestien winkels, kon een beroep doen op talloze bezorgers en colporteurs, en organiseerde tot 1953 literaire bijeenkomsten in de bovenzaal van

H.C. Kool [Letterkundig Museum]

het gebouw aan het Hekelveld. Per 1 mei 1946 werd Kool – die de verantwoordelijkheid als ‘eerste man’ zwaar viel en daardoor zijn baan met toemende tegenzin vervulde, en die het bovendien druk had met De Bezige Bij (Kuipers noemde hem ‘een waarnemer voor enkele maanden’)²⁰ – door Kuipers opgevolgd als hoofd van de afdeling uitgeverij.

Het citaat aan het begin van dit artikel vertegenwoordigt, vooral ook in zijn relativerende toonzetting, een goede samenvatting van Kuipers’ opvattingen over het uitgeverysvak. Laten we eens kijken hoe Kuipers zelf de diverse taken van de uitgever volvoerde. Er bestaan geen fondsreconstructies van De Arbeiderspers en Querido, naar welke uitgeverij Kuipers in oktober 1960 overstapte en waar hij tot september 1979 zou blijven. Wel geeft de geschiedenis van Querido die bij het 75-jarig bestaan verscheen, in kroniekvorm een bruikbaar overzicht van de ontwikkeling van het fonds;²¹ voor De Arbeiderspers ontbreekt een dergelijk hulpmiddel. Dat maakt een degelijke fondsanalyse onmogelijk, zodat wij hier slechts op enkele punten kunnen ingaan.

Bij De Arbeiderspers maakte de uitgeverij die onder leiding van Kuipers stond, deel uit van een groter geheel. De Arbeiderspers was een voorbeeld van een institutie die niet wist hoe gauw ze de vooroorlogse verzuilde verhoudingen weer moest herstellen. Kuipers was verantwoording schuldig aan de concernleiding. De ruimte om zelfstandig beslissingen te nemen was daarom geringer dan later bij Querido, waar hij samen met zijn echtgenote Tine van Buul de directie voerde. Had het Querido-fonds een geheel eigen toon, bij De Arbeiderspers is zo iets veel moeilijker aan te wijzen.

Kuipers trof bij zijn komst bij De Arbeiderspers geen redactie aan, maar kon in die functie al spoedig Hidde Heeringa aantrekken, die in 1948 werd opgevolgd door de schrijver Alfred Kossmann, een jeugdvriend van Tine van Buul. Redacteur was van 1952 tot 1959 verder Johan Veeninga.

De boekenuitgeverij van De Arbeiderspers hield zich voornamelijk bezig met het uitgeven van de populaire ARBO-reeks en de AP-omnibussen van bekende vertellers die in enorme oplagen door de krantenbezorgers van *Het Vrije Volk* werden verkocht. Maar Kuipers slaagde er met enige omzichtigheid in ook in het AP-fonds eigen accenten te leggen. In 1949 bracht de uitgeverij naast ouderwets- socialistische literatuur van Piet Bakker, Maurits Dekker, Willem van Iependaal, A.M. de Jong, Jef Last en Jan Mens, maar ook werk van nieuwere auteurs als S. Carmiggelt en A. Marja. Wat Carmiggelt betreft, zei Kuipers later: ‘er lag in die tijd een soort doem op bundels met korte verhalen. De boekhandels zeiden dat korte verhalen niet werden verkocht en reageerden dan ook zeer gereserveerd.’ Kuipers had het geluk dat Carmiggelts *Honderd dwaasheden* (1946) door de welzijnsdienst voor de Nederlandse soldaten in Nederlands-Indië werd gekozen om in het kerstpakket te worden opgenomen. Dat leverde een bestelling op van tienduizenden exemplaren.²² Dat gaf Kuipers intern ongetwijfeld het nodige krediet. Toch liet de inhoud van de bestaande reeksen zich maar in geringe maten sturen, al wist Kuipers in 1953 bijvoorbeeld wel de roman *Alles even gezond bij jou* van de niet oncontroversiële schrijfster Josepha Mendels in de ARBO-reeks te publiceren.

Kuipers slaagde er al snel na zijn komst bij De Arbeiderspers in het uiterlijk van de uitgeverij te verfrissen. Op Kuipers' verzoek tekende Van Krimpen een nieuw uitgeversmerk. 'De overgeleverde Arbeiderspers-signetten waren bedroevende voortbrengselen van wat ik maar de ACS-stijl [= Amsterdamsche Grafische School] noem, al deden zij ook denken aan H.Th. Wijdeveld en art deco. [...] Ik vervloekte ze. Wie kon ik bij de blanke typografie die mij voor ogen stond beter om een signet vragen dan Van Krimpen?' Ook in het uiterlijk van de omnibussen en de ARBO-serie kon Kuipers voorzichtiger verbeteringen aanbrengen. 'De typografie werd ter zetterij geschetst door handwerkslieden die niet zo jong meer waren en stond sterk onder invloed van wat op de Amsterdamsche Grafische School jarenlang aan geknutsel, met lijnen vooral, [...] was onderwezen. [...] Albert Hahn jr. [...] had in de jaren twintig en dertig talloze, het gezicht bepalende banden voor De Arbeiderspers getekend; ik vond ze, evenals zijn illustraties trouwens, ronduit afstotend.' Kuipers trok daarom Helmut Salden aan voor de belettering van de omslagen van de omnibussen – die eveneens het fonds van Stols en vooral dat van Van Oorschoot een gezicht gaf en voor De Arbeiderspers ook een aantal omslagen van ABC-romans mocht maken. Voor de drukkerij liet Kuipers nieuw lettermateriaal aanschaffen: Bembo, Walbaum, Times, later Van Dijk.²³ Kuipers verwonderde zich er later over dat elke ontwerper die hij gedurende zijn uitgeverscarrière een opdracht voor een omslag gaf in eerste instantie een zekere aarzeling vertoonde. Salden zei daarover: 'Je schrikt niet terug voor het probleem *hoe* je iets moet maken, want daar ben je vakman voor, maar voor het probleem *wat* je moet maken; daarvan moet je maar afwachten of het in je op zal komen.'²⁴ De ARBO-reeks en de AP-omnibussen zullen gezien de populistische aard van deze series bij hun ontwerpers zeker voor een dergelijke aarzeling hebben gezorgd. Ook Henri Friedlaender, aan wie Kuipers in zijn *Gerezen wit* gloedvolle passages heeft gewijd, kreeg diverse opdrachten van De Arbeiderspers. Kuipers herinnerde zich later: 'Van Jan [Vermeulen] hoorde ik [...] dat hij van de opdrachten die ik Henri uit naam van De Arbeiderspers gaf er een heeft uitgevoerd, de typografie van A. Marja's *Van mens tot mens*, met de letters en het papier die ter drukkerij van de AP in het sobere tijdsgewricht van de late jaren veertig beschikbaar waren.'²⁵ Een belangrijke rol bij de vernieuwing van het uiterlijk van de AP-uitgaven speelde ook Wim Mol, op wie Kuipers tijdens zijn tijd bij De Arbeiderspers kon steunen. Mol was indertijd in dienst gekomen als leerling-zetter bij het krantenbedrijf, maar Kuipers had hem gevraagd te komen werken op de uitgeverij. Onder invloed van Kuipers ontwikkelde Mol een tijdloze vorm van boekverzorging, waarbij de dienende functie van typografie voorop, met alle aandacht voor de inhoud van de tekst. De echo van de principes van Van Krimpen is hoorbaar.

Kuipers was niet alleen trouw aan zijn auteurs, maar ook wat vormgeving en vormgevers betreft had hij zijn vaste voorkeuren, beginnend bij De Arbeiderspers, maar continuerend bij Querido. Wat de vormgevers betreft zijn Friedlaender, Heynemann, Van Krimpen, Salden en Vermeulen al genoemd, wat lettermateriaal betreft, moet zeker de Walbaum worden genoemd;²⁶ Kuipers zei echter ooit: 'Mijn favoriet is altijd de Janson geweest. Omdat ik

Henri Friedlaender en Reinold Kuipers, ca. 1940

in die tijd als uitgever bij Querido veel contact had met drukkerijen, heb ik die letter jarenlang gevolgd. Het ging eigenlijk om een letter die ik ooit bij De Arbeiderspers zelf had aangeschaft. Uiteindelijk kwam hij terecht bij drukkerij Alberts in Sittard.’ Na faillissement van die drukkerij begin jaren ’80 slaagde Kuipers erin de letter over te nemen.²⁷

De eerste jaren na de oorlog was er bij het lezende publiek vooral belangstelling voor non-fictie. Literatuur nam een wat ondergeschikte plaats in.²⁸ Kuipers haakte daarop in met de begin jaren vijftig gestarte reeks Scriptorium, die hij liet vormgeven door Friedlaender, die als ontwerper ex aequo met Van Krimpen de eerste plaats van Kuipers bewondering deelde, een reeks die ‘eeuwige geschriften’ van levensbeschouwelijke aard, daterend van vóór de uitvinding van de boekdrukkunst zou moeten gaan bevatten. In de reeks zouden geschriften van Thomas à Kempis, Plutarchus, Boëthius en andere grootheden worden gepubliceerd, maar een lang, en dus waarschijnlijk evenmin lonend, leven was haar niet beschoren. Daarnaast gaf De Arbeiderspers onder Kuipers regime vanzelfsprekend de van een partij-instituut, als de uitgeverij ook was, te verwachten geschriften uit van sociaal-democratische grootheden als W. Banning, Willem Drees, M. van der Goes van Naters, P. Lieftinck, W. Schermerhorn, Koos Vorrink en anderen. Dat deel van het fonds zal de vooral literair geïnteresseerde Kuipers plichtmatig hebben behartigd.

Aan het aanbod lag het niet dat de ARBO-reeks weinig vernieuwing vertoonde. Kuipers' aanwinst Louis Paul Boon figureerde daarin met graagte; hij schreef aan Richard Minne: 'Kuipers is hier geweest met zijn Arbo-boekjes, hij heeft me een paar voorbeelden getoond en gevraagd of ik iets in die aard zou kunnen schrijven. Zeker kan ik dat, potdomme! Maar hij moet me eerst een contract geven, – boter bij de vis – dan schrijf ik hem al wat hij wil.'²⁹ Er is ook de hilarische briefwisseling tussen de jeugdige Simon Vinkenoog en Hugo Claus over deze reeks; zij keken begerig naar de hoge oplagen en de navenant hoge royalties. Toen Josepha Mendels' bovengenoemde boek op het punt stond te verschijnen, schreef Vinkenoog aan Claus: 'haar nieuwe boek komt in de ARBO (met verklarende woordenlijst achterin, frequenteren = bezoeken) en los in de handel, zonder woordenlijst. totaal 53.000 exemplaren, honorarium ongeveer 5.000 gulden! Herdrukken schijnt hij ook uit te geven, Ferdinand [Langen] kocht zijn *Jacques en Jacqueline* terug bij de Bij en Kuipers geeft het opnieuw uit.' Als contrast lepelde Vinkenoog op welk mager honorarium Mendels voor de in 1952 in de Salamander-reeks gepubliceerde herdruk van *Rolien en Ralien* van Querido had ontvangen: 'verkocht 3.900 exx., honorarium schijnt slechts 5% [...] op een lage verkoopprijs, 2 gulden 50 geloof ik.'

Maar de ARBO-reeks was niet het enige dat Kuipers in de ogen van de jonge auteurs aantrekkelijk maakte. 'Om op Kuipers van de AP terug te komen,' ging Vinkenoog verder, 'hij heeft ook een kleine serie boekjes, novellen, gedichten etc. genaamd *De Boekvink* [...].'³⁰ 'Arbeiderspers schijnt mij een schateland toe,' antwoordde Claus begin juni, 'Zou je niet heel voorzichtig, indien je Kuipers kent natuurlijk, hem kunnen informeren [...] dat ik nog "De Metsiers" te her-publiceren heb, zonder percentage aan Manteau, gezien je kent het verhaal. ARBO lijkt mij daar wel geschikt voor. 10 procent voor jou, impresario. Wat denk je? Lijkt het jou iets? Maar je zou het met discretie moeten doen, want Bezige Bij vroeg mij ook om heruitgave. [...] Indien hij het aanneemt, dan *mag* Boekvink van mij publiceren: 40 Nota's voor een Cantate. Mijn nieuw gedichtenboekje dat ik nog even in het reine (?) typen moet.'³¹ Kuipers en zijn Arbeiderspers blijken in deze periode enigszins een enigma, want Claus informeert eind juni ongerust bij Vinkenoog: 'Arbeiderspers. De pers van belofte. Maar nemen zij on-sociale literatuur. Ik meen van wel, als we zien dat [Ferdinand] Langen, Josepha [Mendels] er uitgeven. En met absoluut tegen-sociale literatuur kunnen wij in de Boekvink duiken misschien. [...] Voor zover ik het kan zien, schittert Arbeiderspers daar als een gouden huisje. Maar wat schuilt er binnenin? Wie is Reinold Kuipers?' Maar de ARBO-reeks kwam niet alle auteurs als het walhalla voor. De schrijver Ab Visser, die een haat-liefdeverhouding met Kuipers had, wees in zijn herinneringen juist op de doem van reeksen, die grotendeels buiten de reguliere boekhandel om werden verkocht en de auteur dus een slechte naam gaven, en noemde de ARBO-reeks, een soort 'verdomhoek'.³²

Vernieuwende literatuur kon Kuipers echter maar mondjesmaat brengen, en dan alleen nog in de door hem in 1952 gestarte serie *De Boekvink* (genoemd naar zijn clandestiene pers tijdens de Tweede Wereldoorlog), waarin hij bijvoorbeeld werk van Boon en Harry Mulisch bracht. Dat hadden Vinkenoog en

Claus scherp gezien. Mulisch' *Tussen hamer en aambeeld* (1952), waarmee De Boekvink opende, was enkele jaren daarvoor afgewezen voor de reeks De Tuin-
spiegel van de Amsterdamsche Boek- en Courantenmaatschappij (ABC).³³ Kui-
pers' Bezige Bij-collega Wim Schouten schreef – sprekend over de poëzie van
de Vijftigers – tevreden in zijn herinneringen: 'Andere uitgeverijen stonden
voor de nieuwe literatuur niet in de rij. Het verwondert mij nog steeds hoe
weinig last wij van concurrentie hadden, hun slaap heeft De Bezige Bij kan-
sen gegeven.'³⁴ Wat het geval-Mulisch bij de Tuinpiegel-reeks echter laat
zien, is dat Kuipers een dergelijk boekje later in de vooruitstrevender Boek-
vink-reeks wel aandurfde.

Bij de ABC-romans kon hij eveneens wel wat inhoudelijke vernieuwingen doorvoeren. Hij gaf aan dit segment van de uitgeverij deels een speelse toon. Dit onderdeel van De Arbeiderspers had Von Eugen – zoals eerder gezegd de echtgenoot van Querido-directeur Alice van Nahuys en voor de oorlog werkzaam bij AP – na zijn ontslag vanwege de overname door de NSB weten los te weken uit het moederconcern, dat alle aandelen in haar bezit had.³⁵ Samen met de joodse uitgever Andries Blitz (die net als Emanuel Querido in de oorlog omkwam) was Von Eugen in 1938 de reeks ABC-romans gestart, een wat inhoud betreft wat populairdere reeks dan de in 1934 gestarte Salamanderreeks van Querido. Von Eugen vestigde zich na zijn ontslag bij De Arbeiderspers op het Amsterdamse adres Singel 262.³⁶ Na de oorlog zette Von Eugen uitgeverij ABC voort, maar de ABC-romans verschenen vanaf circa 1948 onder het imprint van de AP. Onder het geweld van de pocket-rage veranderde Kuipers de naam omstreeks 1950 in ABC-pockets. De reeks had al vanaf het begin het pocketformaat van 11 x 17,5 cm en een recht afgesneden slappe kaft. Ook de prijs van 35 cent maakte de reeks spotgoedkoop; de deeltjes werden beschouwd als het Nederlandse antwoord op de Penguin-reeks, een reeks die Kuipers zeer bewonderde.³⁷

Ondanks de doorgevoerde veranderingen, had Kuipers toch niet de vrije hand, want van de illustraties met vrouwelijk naakt die voor de in 1960 te verschijnen AP-omnibus met werk van A.M. de Jong waren gemaakt, wordt beweerd dat die vanwege dat naakt niet werden opgenomen.³⁸ Ook vond Kuipers kennelijk dat hij het surrealistische werk van de door hem bewonderde Belcampo, wiens *Nieuwe verhalen* hij destijds bij Kosmos had gepubliceerd, niet met goed fatsoen in het AP-fonds kon inpassen. Al snel na zijn komst bij Querido in 1960 zou Kuipers Belcampo wél voor zijn nieuwe fonds weten te bemachtigen. Dat hij dat al niet meteen voor De Arbeiderspers deed, zegt iets over de realistische kijk die Kuipers op zijn mogelijkheden als uitgever had. Ferdinand Langen daarentegen – Groninger net als Kuipers – wist Kuipers in 1950 weer wel van De Bezige Bij los te weken en naar het fonds van De Arbeiderspers over te hevelen, want diens werk had de luchtige onserieuze toon die Kuipers zoals gezegd met succes aan een deel van het AP-fonds wist te geven en die hij bij Querido zou voortzetten. Het werk van AP-auteurs als Carmiggelt, Langen, Schmidt, Eli Asser, Henri A. Knap en Willem Wittkampf werd door de criticus J. Greshoff zelfs tot de school van ‘door en door Hollandse Humoristen’ gerekend.³⁹ Kuipers verzon voor zijn auteurs de ‘lolbus’, een Volkswagenbusje waarmee ze in naar gezamenlijke optredens in het land reden.⁴⁰

In de verhouding tot zijn auteurs vertoont Kuipers’ loopbaan een grote constante. ‘Als socialist van huis uit bezat hij een soort ethische AJC-instelling, die van de apenootjes etende en perl drinkende en op vergietschoenen lopende natuurvriend, en van daaruit had hij een sociaal verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van zijn auteurs, die zich dan wel aan zijn patroniserend gedrag moesten onderwerpen, als welpen tegenover een akela,’ schamperde de voorheen met Kuipers bevriende schrijver Ab Visser, die hem nog uit Groningen kende.⁴¹ Veel later vatte Kuipers, op de vraag wat hij in

het uitgeversvak het hoogste aansloeg, zijn opvatting samen in het antwoord: 'Trouw aan de auteurs. Hoe groot mijn liefde voor het boek ook is, ambachtelijk, Tine en ik vergeten nooit dat we schrijvers uitgeven, niet zomaar boeken. Er zit in het oeuvre van een auteur altijd een golvende lijn. Ook een boek dat wat minder geslaagd is, moet je uitgeven, mits het van een behoorlijk kaliber is.'⁴² Dat gold bij De Arbeiderspers en dat gold bij Querido. Marja, Langen en andere Groningse vrienden uit zijn jongelingsjaren, ja zelfs Visser is Kuipers trouw gebleven. Ook het werk van bewonderde en productieve auteurs als Simon Carmiggelt en Annie M.G. Schmidt kon gedurende Kuipers' hele uitgeversloopbaan op zijn belangstelling rekenen. Loyaal, zeker, maar met een scherp oog voor de commerciële mogelijkheden.

De teleurgestelde Visser herinnerde zich over zijn door Kuipers geweigerde roman *De leugen* (die daarop in 1947 bij De Boekerij in Baarn zou verschijnen): 'Hij vond het niet geserreerd genoeg'. Ook andere uitgevers waren overigens voorzichtig, daarin was Kuipers niet uniek.

Reinold Kuipers, Ab Visser en Tine van Buul, foto Edith Visser [Letterkundig Museum]

De fondsvorming werd vaak bemoeilijkt doordat begeerde auteurs vaak al bij andere uitgeverij waren vastgelegd. Kuipers en De Arbeiderspers moesten vanzelfsprekend concurreren met andere uitgeverijen, die een meer uitgesproken literair karakter hadden. Die concurrentie werkte twee kanten op.

De autobiografische roman *De buurt* (1953) van Ab Visser was door Kuipers gevraagd voor de ARBO-reeks. Na inlevering van het manuscript vond hij echter dat 'het ruwe materiaal voor een roman er in aanwezig' was, maar dat het in 'deze vorm' niet uitgegeven kon worden. Nadat Visser zijn manuscript daarop bij Van Oorschot had aangeboden, ook daar het lid op de neus had gekregen, maar Kuipers wijsmaakte dat Van Oorschot wél belangstelling had getoond voor het boek, zou Kuipers hebben uitgeroepen: 'Dat gaat niet door. Haal het bij hem vandaag, ik geef het uit.' Visser kreeg een honorarium van f7.000 cash, maar zou, volgens de zowel met hem als met Kuipers bevriende *Vrije Volk*-journalist Hans van Straten, nog jaren blijven klagen dat door deze publicatie in de ARBO-reeks tot in aller eeuwigheid de toegang tot de serieuze literatuur voor hem was geblokkeerd.⁴³ De herdruk als ABC-pocket flopte; van de 10.000 exemplaren gingen er volgens Visser 9000 naar De Slegte. *God in Frankrijk* (1958) werd vervolgens door Kuipers

Reinold Kuipers en S. Carmiggelt, jaren 70 van de 20^e eeuw [Letterkundig Museum]

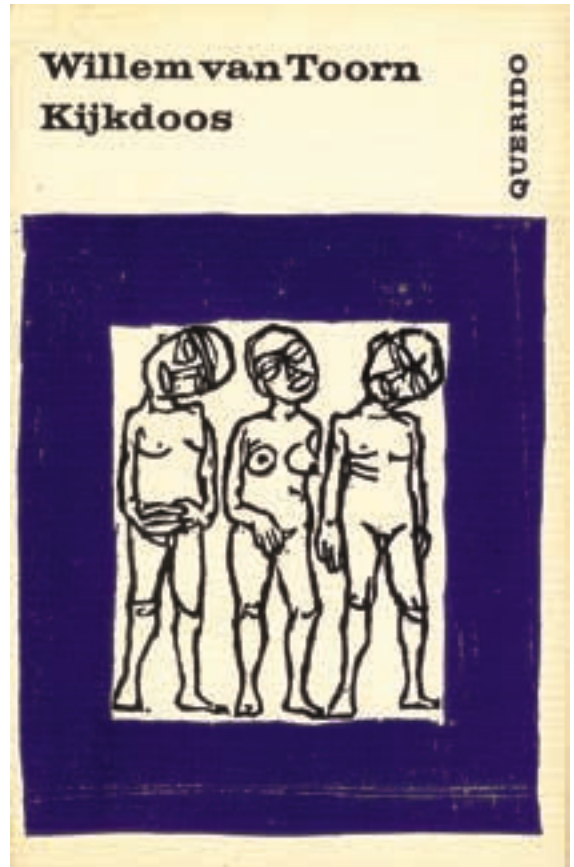
geweigerd, tenzij het tot de omvang van een deeltje in de Boekvink-reeks mocht worden teruggebracht.⁴⁴

Kuipers blokkeerde ook met succes dat de door hem ontdekte Boon via zijn bijdragen aan Bert Bakkers tijdschrift *Maatstaf* in diens fonds zou terecht komen.⁴⁵ En de beginnende dichter Willem van Toorn wilde na drie bundels in *De Boekvink* wel eens een behoorlijk honorarium. Toen Kuipers hem uitlegde dat hem geen ander vehikel van *De Boekvink* voor dergelijke uitgaven ten dienste stond, stapte Van Toorn – onwetend van de relatie tussen Kuipers en Tine van Buul – naar Querido, waar men zijn contract met AP als belemmering zag. Met hangende pootjes moest Van Toorn daarop terug naar AP en een licht triomfantelijke Kuipers. Later kwam alles goed, en maakte Van Toorn in 1962 met de bundel *Kijkdoos* alsnog de overstap.⁴⁶

Kuipers wees net als Tine van Buul in het geval van Van Toorn, bij gelegenheid ook auteurs af omdat hij vond dat hij niet onder de duiven van zijn collega's behoorde te schieten. Zo stuurde Willem Frederik Hermans eind 1955 na bemiddeling van Hans van Straten het manuscript van zijn polemische *Mandarijnen op zwavelvuur* aan Kuipers. Hermans' vaste uitgever Van Oorschot durfde of wilde dat niet uitgeven. Kuipers liet Hermans weten een eventuele

[L] Tine van Buul, foto Edith Visser [Letterkundig Museum]

aanspraak van Van Oorschot niet te willen doorkruisen. Ondanks dat Hermans een exposé gaf van zijn mislukte onderhandelingen met Van Oorschot, berichtte Kuipers Hermans op 20 januari dat De Arbeiderspers het boek evenmin zal uitgeven.”

Kuipers' collega's behandelden hem in de regel met eenzelfde loyaliteit. Kuipers wilde in 1956 – dus in de tijd dat hij nog bij De Arbeiderspers werkte – in De Boekvink de verzamelde gedichten van de door hem bewonderde N.E.M. Pareau uitgeven, maar stuitte op tegenwerking van de kant van de auteur, die onder meer de kleurstelling van de deeltjes in de Boekvink-reeks 'afschuwelijk' en 'niet aanvaardbaar' vond. De zaak zat in een impasse, tot bleek dat Pareau enigszins achterbaks, want zonder dat aan Kuipers te melden, via de dichteres M. Vasalis aan Van Oorschot gevraagd had om Kuipers' initiatief over te nemen en zijn sonnetten dan maar uit te geven. Van Oorschot schreef daarop aan Vasalis: 'Dat Kuipers die het hele risico neemt, wat voor bijna alle dichtbundels [...] bijzonder groot is, de kans wil open laten op een zo groot mogelijke verkoop en een eventuele herdruk is m.i. toch zeer redelijk. Omdat de bundel in zijn Boekvink serie zou verschijnen is die kans nl. niet helemaal

denkbeeldig.’⁴⁸ Pareaus sonnetten zouden pas in 1965 als gewone uitgave bij Querido verschijnen, in 1980, jaren na Kuipers’ pensionering, gevolgd door een herdruk in de Boekvink-reeks.

De Boekvink werd destijds door Kuipers gezien als zijn versie van een tijdschrift. Nadat Kuipers De Arbeiderspers had verwisseld voor Querido en ook De Boekvink had overgeheveld, antwoordde hij een journalist toen die hem vroeg naar het ontbreken van een dergelijk tijdschrift dat de functie van literaire vrijplaats nog steeds vervuld werd door deze serie: “De Boekvink” – kleine, dunne boekjes met gedichten, korte verhalen, essays, aforismen – heeft voor ons de functie van een tijdschrift.’⁴⁹ Toen echter Ferdinand Langen en Gerard Diels na staking van hun door De Bezige Bij uitgegeven tijdschrift *Het Woord* in maart 1949 probeerden Kuipers te bewegen bij De Arbeiderspers dit literaire tijdschrift te laten voortzetten, vingen zij bot. Een dergelijk – in de Nederlandse naoorlogse context – avant-gardistisch blad paste volgens Kuipers niet in zijn fonds.⁵⁰

Ook later bij Querido toonde Kuipers zich zeer terughoudend ten opzichte van het uitgeven van tijdschriften. Toch worden in het algemeen tijdschriften voor een uitgeverij belangrijk geacht, omdat ze vaak als kweekvijvers voor het fonds fungeren. Collega als Stols, Van Oorschot, De Bezige Bij zagen dat wel degelijk in,⁵¹ maar hadden er zo weinig succes mee, dat de vraag rijst of Kuipers het met zijn terughoudendheid niet bij het juiste eind had.

Al gedurende de tijd dat hij bij De Arbeiderspers werkte, maar al wel een relatie had met Querido-directeur Tine van Buul, overlegden zij beiden over uit te geven boeken. ‘Tine vertelt dat ze thuis ieder hun eigen stapeltje hadden. Reinold zat met de auteurs van De Arbeiderspers op schoot en Tine met de auteurs van Querido.’⁵²

‘Al die jaren heb ik gedacht er nooit meer weg te zullen gaan’, zei Kuipers over de veertien jaar bij De Arbeiderspers.⁵³ Toch vertrok hij in oktober 1960.

Em. Querido

‘Ik hoop dat het je duidelijk is dat alle schrijvers die ik, sinds 1960 samen met Tine, in 28 jaar heb uitgegeven mij even lief zijn. Dat heeft niets met hun succes of het uitblijven ervan te maken,’ zei Reinold Kuipers in 1974 in een interview.⁵⁴

De in 1915 opgerichte uitgeverij Querido had evenals De Arbeiderspers een socialistische signatuur.⁵⁵ Maar anders dan laatstgenoemde uitgeverij was Querido niet ingebed in de institutionele sociaal-democratie. Emanuel Querido, de oprichter van de uitgeverij, is in 1943 in concentratiekamp Sobibor vergast. Hij was in 1940 als directeur afgetreden; zijn half-joodse mededirecteur Alice van Nahuys vertrok in 1942.⁵⁶ De uitgeverij werd tijdens de oorlog draaiende gehouden door de in 1938 gearriveerde Geert van Oorschot. Eind september was Querido, als joodse firma, onder beheer van een *Verwalter*

gesteld. In 1943 werd de firma door de Duitsers geliquideerd.⁵⁷ Na de oorlog zette Van Nahuys' echtgenoot Von Eugen niet alleen uitgeverij ABC voort, maar ook had hij enige bemoeienis met de heropbouw van Querido, dat tot dan gevestigd was op Keizersgracht 333, maar zich na de oorlog ook op Singel 262 vestigde.

Toen de daar al sinds mensenheugenis bij Querido werkzame Alice van Nahuys in 1960 om gezondheidsredenen Querido moet verlaten, werd Kuipers als haar vervanger aangetrokken. Van Nahuys bleef nog wel jarenlang als adviseur achter (en soms zelfs voor) de schermen voor Querido werkzaam. Kuipers verantwoordde zijn overstap een aantal jaren later met de mededeling 'Er was nu eenmaal een zeer particuliere omstandigheid [...]. En bovendien: het ging om niets minder dan uitgeverij Querido.'⁵⁸ Met het eerste gedeelte van deze opmerking doelde Kuipers op het feit dat hij bij Querido de naaste collega zou worden van Tine van Buul (1919-2009), met wie hij sinds 1953 een 'persoonlijke unie' had (dixit Sötemann) en in 1973 – met Simon Carmiggelt als een van hun getuigen – zou trouwen.⁵⁹ Kuipers en Tine van Buul hadden elkaar in 1949 tijdens de onderhandelingen tussen De Arbeiderspers en Querido over het werk van Annie M.G. Schmidt leren kennen.⁶⁰ Zij werkte vanaf 1946 bij Querido, was in 1950 adjunct-directeur geworden, en acht jaar later benoemd tot directielid. 'Alice heeft me in allerlei opzichten gevormd, maar over boeken, en boeken maken, heb ik het meeste van Reinold geleerd', vertelde ze volgens Jacques Dohmen, die van maart 1979 tot april 2009 bij Querido werkzaam was.⁶¹

[L] Alice van Eugen en Belcampo bij het vijftigjarig bestaan van Em. Querido's Uitgeverij, 1965 · [R] Singel 262

Op het moment dat Kuipers bij Querido kwam had Alice van Nahuys 50% van de aandelen in haar bezit, Von Eugen 26% en de firma zelf 24%. Na de dood van Van Nahuys in 1967 verkreeg Von Eugen de meerderheid. Querido en de na de oorlog door Von Eugen opgerichte Wetenschappelijke Uitgeverij (de Amsterdamsche Boek- en Courantenmaatschappij was in 1962 opgeheven) werden vervolgens in een holding ondergebracht, maar bleven wel onafhankelijk van elkaar functioneren. Toen Kuipers van de inmiddels ineenschrompelende Arbeiderspers overstapte naar Querido dacht nog niemand na over de mogelijkheid beide uitgevershuizen te integreren, maar in 1971, na de liquidatie van het concern waartoe AP behoorde, werd die uitgeverij ondergebracht bij de Weekbladpers, uitgever van onder meer *Vrij Nederland*. Querido, Wetenschappelijke Uitgeverij en AP werden vervolgens samengebracht in de houdstermaatschappij Singel 262, maar bleven ieder onafhankelijk. Wel zou Tine van Buul verantwoordelijk worden voor de verkoop van alle fondsen.⁶² 1 september 1979 gingen Reinold Kuipers en Tine van Buul met pensioen.

Tine van Buul en Reinold Kuipers in gesprek met Simon en Tini Carmiggelt, 1965

Ten opzichte van 1946, toen Kuipers bij De Arbeiderspers in dienst trad, was de uitgeverwereld aanzienlijk gewijzigd. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog was er een onafgebroken en steeds snellere opeenvolging van innovaties geweest, zowel technische en vakmatige als commerciële en infrastructurele. Boekenclubs, warenhuizen, postorderbedrijven, inloopboekhandels waren nieuwe fenomenen. Ook de grafische productie maakte talrijke technische revoluties door, die hun weerslag hadden op de uiterlijke verschijningsvorm van boeken. De bedrijfsvoering in de uitgeverij was door al die ontwikkeling vergaand verzakelijkt. Er vond steeds meer specialisatie plaats, en de uitgeverij verbrokkelde in wetenschappelijke, educatieve, literaire of algemene bedrijven. Daarnaast ontstond er vanaf 1960 steeds meer behoefte aan schaalvergroting en commerciële samenwerking door middel van concernvorming, waarbij managers aan de leiding kwamen die geen binding hadden met het boekenvak, maar louter op financieel-economische gronden beslissingen namen: 'Als gevolg daarvan trad een toenemende verzakelijking op in een bedrijfstak die vanouds was gekenmerkt door kleurrijke en gedreven persoonlijkheden die hun stempel drukten op hun onderneming en hun fonds, en niet in de eerste plaats op de jaarcijfers.'⁶³

Kuipers en Querido slaagden er lang in zich aan concernvorming te onttrekken. Tijdens de schrijversactie van de Vereniging van Letterkundigen in 1970 tegen de in hun ogen onrechtvaardige auteurshonoraria, nam Kuipers een solidaire houding aan, maar hij waarschuwde ook dat uitgeverijen als Querido en De Bezige Bij grote weliswaar literaire uitgeverijen leken, maar als bedrijf klein waren en maar een wankele basis in wereld van het grote geld hadden. "Stelt u zich maar eens voor," aldus de strekking van Kuipers' woorden, "wat het voor de leden van de vvl zou betekenen, wanneer bedrijven van onze omvang door mammoetconcerns zouden worden opgeslokt.'⁶⁴

In 1950 had de naoorlogse boekenmarkt zich hersteld tot een titelaanbod van circa 3.700 nieuwe uitgaven en 2.800 herdrukken, maar pas in 1960 werd weer het niveau van 1938 behaald met circa 4.500 nieuwe uitgaven en 3.300 heruitgaven. In 1980, kort na Kuipers' vertrek bij Querido, was dat aantal gestegen tot maar liefst meer dan 9.000 nieuwe titels en ca 500 heruitgaven.⁶⁵ Uitgeverij Querido nam van die aantallen uiteraard maar een gering deel voor haar rekening, in 1965 bijvoorbeeld gaf ze jaarlijks zo'n 25 titels uit.⁶⁶

Tussen Alice van Nahuys en Tine van Buul had er geen strikte taakverdeling bestaan. Publicaties over sociale en politieke vraagstukken lieten zij grotendeels links liggen. Het zwaartepunt van Querido lag op literair en cultureel gebied. De aard van het fonds veranderde niet veel met Kuipers' komst, maar Tine van Buul en hij vulden elkaar aan. Kuipers deed de productie, Tine van Buul hield zich bezig met de verkoop en verzoon commercieel bijzonder lonende boeken voor V&D of de Bijenkorf. Toch was er een verschil: 'Tine had het geduld dat Reinold niet had. "Met Tine kan ik praten, van Reinold schrik ik altijd zo", zei Rob Nieuwenhuys.'⁶⁷ Kuipers' uitgeefprestaties bij De Arbeiderspers kende Tine van Buul natuurlijk al voordat ze een relatie kreeg met Kuipers: 'Hij kende de literatuur heel goed. Hij wist wat er omging. [...]

Een echte uitgever [...] die ontdekt iets. Die speurt naar oud en nieuw talent. Een echte uitgever begeleidt en stimuleert.’⁶⁸

Aan een onderzoeker die de publicatiegeschiedenis van de bij Querido verschenen bundel *Twee gedichten* (1961) van Leo Vroman onderzocht, schreef Kuipers: ‘De uitgeverij, in het bijzonder de litteraire doch heus niet deze alleen, was lang een centenkwestie. De financiële ruimte kwam pas in de loop van de jaren zestig, met de welvaart van toen en de jongeren die wat te besteden hadden. De grootschaligheid kwam nog weer later.’⁶⁹

Kuipers vertelde ooit dat er omstreeks 1960 zo’n 12 mensen werkzaam waren op de uitgeverij. De helft daarvan verleende bovendien dan ook nog eens diensten aan de Wetenschappelijke Uitgeverij. ‘Redactioneel en boekvormelijk waren slechts de directie, de typograaf en de secretaresse bezig.’⁷⁰ In 1965 was dat aantal gestegen tot 15: naast de beide directeuren, waren dat een boekhouder, een productieassistente, een administrateur, een secretaresse, een boektypograaf (die bij Querido in tegenstelling tot de meeste uitgeverijen vanouds tot het vaste personeelsbestand behoorde), vier vertegenwoordigers, twee magazijnbediendes en twee facturistes.⁷¹ De functie van redacteur was inderdaad zeldzaam. Uitgeverijen hadden wel externe adviseurs, maar professionele redacteurs waren er niet of nauwelijks. De taken waren destijds niet opgedeeld zoals nu. Pas eind jaren zestig trad daarin verandering op.⁷² Bij Querido kwam in april 1965 eerst Ary Langbroek, die aanvankelijk vooral bij de typografische verzorging van de Querido-uitgaven betrokken was, maar ook onder eigen naam en het onder pseudoniem J. Tapperwijn tal van omslagen heeft gemaakt. Soms samen met Reinold Kuipers onder de naam Sandy Leroutinier, zoals de bundel *volledig oneetbare perzik* (1978) van Gerrit Kouwenaar. Hij zelf beschreef dat als volgt: ‘Als ik [...] een manuscript kreeg van de directie van Querido om er een boek van te maken deed ik een zetvoorstel. Ik koos een letter, een corps, een zetsbreedte en rekende uit welke omvang het boek zou krijgen. Met dit zetvoorstel ging ik naar Reinold. Wij spraken dan over het waarom van de Garamond voor Beb Vuyk, de Walbaum voor Bob den Uyl, F. Springer en K. Schippers, de Poliphilus voor *De tuinen van Bomarzo* [van Hella Haasse]. Ik weet niet hoe de directeuren van litteraire uitgeverijen nu met hun vormgever over typografie praten, maar Reinold nam daar alle tijd voor, want een boek is voor de eeuwigheid.’⁷³

Gaandeweg werd Langbroek ook bij de keuze van de uit te geven boeken betrokken. ‘‘We waren het eigenlijk altijd eens over de auteurs en hun manuscripten,’’ zegt Tine. Ook toen Ary [Langbroek] erbij kwam en mee begon te lezen. Onafhankelijk van elkaar velden ze hetzelfde oordeel. Eigenlijk ontstond er nooit discussie over. Het was drie keer ‘‘ja’’, ‘‘nee’’ of ‘‘misschien’’.⁷⁴ Pas in 1973 werd bij Querido in de persoon van de neerlandicus Rob Bindels de eerste redacteur aangesteld, die twee jaar later werd opgevolgd door de dichter Jan Kuijper.

‘We concentreerden ons op een fonds van vooral Nederlandse auteurs. We zagen kans om met dat Nederlandse belletristische fonds de uitgeverij bloeiend te houden. Natuurlijk beschikten we over een prachtige erfenis – goed

verkopende auteurs als A. den Doolaard en A.M. de Jong –, maar misschien mag ik [...] zo onbescheiden zijn om te zeggen dat wij het degelijk hebben gedaan,’ zei Kuipers acht jaar voor zijn dood nog tegen een interviewer.⁷⁵ In de periode Kuipers/Van Buul verdubbelde de productie bij Querido. Van de vijf grote literaire uitgeverijen De Arbeiderspers, De Bezige Bij, Contact, Meulenhoff en Querido gaf De Bezige Bij in de periode 1961-1965 11 prozadebuten uit, maar Querido was een goede tweede met 9; Querido wist echter het beste de debuterende auteurs aan zich te binden.⁷⁶ Daarnaast bleef poëzie een belangrijk onderdeel van het fonds. Het gaf cachet, maar de hoop was dat de dichters later commercieel aantrekkelijker proza zouden leveren. Het poëziefonds was verliesgevend of budgetneutraal, volgens Jan Kuijper, die vanaf 1978 het poëziefonds onder zijn hoede had.⁷⁷

Nieuwe auteursnamen als Willem Brakman, Andreas Burnier, A.F.Th. van der Heijden en Doeschka Meijsing doken op. Ook nu was volstrekte en vanzelfsprekende trouw aan de auteurs was steeds het uitgangspunt. Aan Meijsing schreef Kuipers bijvoorbeeld met een mengeling van bewondering – én liefdevolle acribie, die zijn ‘dagelijkse bedillen’ fraai illustreert – over haar roman *Utopia, of De geschiedenissen van Thomas* (1982): “hindurchzuscha[e]n” heb ik, onzeker in pril wiekende bewondering, niet genoteerd; jij weet het woord vast zo te vinden, nogal in het begin. Op bladzijde 67 staat in regel 13 van onderen achter ‘hoorn’ en apostrof; deze moet een omgekeerde komma tegen “hebben” aan worden. Op bladzijde 74 ontbreekt in regel 7 van boven tussen “uit” en “spreken” “te”, dunkt mij. *Utopia* is superbe (herhaal ik nog maar even na mijn muggenzifterij); er mag geen tittel aan mis zijn.⁷⁸

Kuipers slaagde erin drie jaar na zijn komst bij Querido De Boekvink over te nemen. Succesauteurs van De Arbeiderspers zoals Annie M.G. Schmidt – over wier werk hij destijds nog bij AP een verwoed gevecht had geleverd met Alice van Nahauys – nam Kuipers bij zijn overgang gentlemanlike niet met zich mee, hoewel Schmidt haar jeugdboeken graag bij Querido wilde onderbrengen.⁷⁹ “Zoiets doe je niet,” zegt Tine. “Je wacht rustig af tot de auteurs zelf naar je toekomen.”⁸⁰ Carmiggelt kon of wilde Kuipers evenmin van AP losweten, Schmidt kwam uiteindelijk toch naar Querido omdat ze moeite had met Dick Landwehr, Kuipers’ opvolger bij AP en in de zomer van 1972 ruzie kreeg over de uitgave *Pluk van de Petteflet* met tekeningen van Fiep Westendorp. Dat boek zou uiteindelijk bij Querido verschijnen in een oplage van maar liefst 300.000 exemplaren, mede dankzij een afnamegarantie van de Nederlandse Boekenclub.⁸¹ Die overgang werd ongetwijfeld vergemakkelijkt, doordat Querido en De Arbeiderspers inmiddels beide deel uitmaakten van de houdstermaatschappij Singel 262.

Gemeen heeft Kuipers met zijn Nederlandse vakgenoten dat zij over de fondsvorming en hun overwegingen in publieke of private uitingen de kaken grotendeels op slot hielden. Wat bepaalde hun keuzes? Alleen literaire waarde, wat de meeste uitgevers ons graag willen doen geloven? Trouw aan een bepaalde fondsauteur? Verantwoordelijkheidszin voor het culturele erfgoed? Of soms toch ook plat commerciële overwegingen?

De door Kuipers bewonderde Carmiggelt en Schmidt hadden inmiddels bewezen commercieel aantrekkelijke auteurs te zijn. Maar voor het overige kreeg de fondsvorming met dezelfde obstakels te maken als tijdens Kuipers AP-periode. De strijd om de nu als typische Van Oorschoot-dichter beschouwde Rutger Kopland verloor Kuipers in 1966.⁸² Wel wist hij *Namens Tamar* (1964) van Renate Rubinstein te verkrijgen, nadat hij bij AP al eens tevergeefs had geprobeerd haar *Vrij Nederland*-columns te bundelen. Net als het werk van Hugo Brandt Cortius (die Raoul Chapkis, Piet Grijs en vele andere pseudoniemen gebruikte) pasten die columns in de al bij AP ingezette lijn van literatuur met een ogenschijnlijk onserieuze toon.

De fondsvorming kende dus wisselend succes. 'Als we een gesprek hadden met een nieuwe auteur vroegen we steevast waarom hij of zij voor ons koos. De ouderen zeiden dan: vanwege Gerrit Achterberg of Hella Haasse. En de jongeren zeiden: vanwege Gerrit Krol of de *Barbarbergroep*.'⁸³

Jaap Harten, die vanaf 1964 bij De Bezige Bij onder meer succesvolle proza-werken als *De getatoëerde Lorelei* (1968) en *Garbo en de broeders Grimm* (1969) had gepubliceerd, voelde zich bij die uitgeverij niet langer thuis en stapte, gesteund door Bezige Bij-bestuurslid en -redacteur en stapte in 1977 naar Querido over om daar vervolgens nauwelijks nieuw werk te publiceren.⁸⁴ J.J. Vos-

[L] · [R] Omslag van *Een morgen in maart* door Gerrit Krol, 1967. Het omslagontwerp is van Ary Langbroek

kuil herinnerde zich dat Kuipers in juni 1962 na lang wikken en wegen van uitgave van *Bij nader inzien* afzag, waarna het boek het jaar erop bij Van Oorschot verscheen.⁸⁵ L.H. Wiener heeft bij zijn tocht door uitgeverstrand nooit Querido aan zijn palmares weten toe te voegen. Hij deed in de jaren 1967 tot 1996 bijna alle uitgeverijen aan, ving daarnaast nog bij tal van andere bot, om bij Contact te landen. Eind november 1966, twee dagen nadat Wiener een aanbod van Meulenhoff had gekregen voor de uitgave van zijn debuut, ontving hij van Kuipers 'een uitnodiging om werk ter uitgave aan te bieden'. Querido had Wiener's naam doorgekregen van J. Bernlef die volgens Wiener voor Querido als scout fungeerde.⁸⁶

René Gijsen stuurde in 1961 en 1962 op instigatie van de dichter Hans Sleutelaar, met wie hij verbonden was door het avant-gardistische tijdschrift *Gard Sivik*, aan Kuipers respectievelijk de manuscripten van *Herinneringen van een jonge kerkvorst* en *Juke-box Saturday Nite*. Kuipers weigerde beide en miste mede daardoor aansluiting bij de roemruchte *Nieuwe Stijl*-beweging met Armando, Sleutelaar, Hans Verhagen en Cornelis Bastiaan Vaandrager.⁸⁷ Deels had dat te maken met het feit dat Kuipers inmiddels contact had met de generatie die zich vooral met *Barbarber* zou manifesteren. Ook bij Querido toonde Kuipers zich zeer terughoudend ten opzichte van het uitgeven van tijdschriften. *De Revisor*, waaraan toch Querido-auteurs als A.F.Th. van der Heijden, Tom van Deel, Nicolaas Matsier, Doeschka Meijsing en Willem Jan Otten waren verbonden, werd aanvankelijk door Polak & Van Gennep uitgegeven en kwam pas, na Kuipers' vertrek, in het Querido-fonds. Maar *Barbarber* (1958-1971) van J. Bernlef, G. Brands en K. Schippers paste naadloos in zijn fonds, sterker nog, zou voor een groot deel het gezicht van dat fonds bepalen.

'Ja, we laten de mensen niet in de steek,' sprak Kuipers over zijn auteurs. 'Er is wel eens een auteur die een tamelijk groot oeuvre heeft maar nooit een duidelijk succes heeft. Die blijven we uitgeven. Dat willen we volhouden. [...] Het moeilijkste van het uitgeversvak in de redactionele sfeer krijg je wanneer een auteur met wie je al geruime tijd werkt met een manuscript komt dat een afknapper is. dan moet je die man of vrouw er van overtuigen het manuscript te vergeten.'⁸⁸ Een voorbeeld daarvan is de eerbiedwaardige Jeanne van Schaik-Willing, al in de jaren dertig Querido-auteur. Begin 1962 moest Kuipers haar schrijven: 'Wij willen niets liever dan werk van u onder de mensen brengen. Wij hebben dan ook *Uitstel van executie* en *Sofie Blank* weer ter hand genomen om opnieuw te bekijken, of wij deze boeken in de Salamanders durven uitgeven. Wat de veroudering van de gebonden Salamanders betreft, zoals u weet hebben wij deze in 1958 bij de tijdgeest aangepast en tot pockets hervormd, met zeer groot succes trouwens' en zeventien jaar later: 'Het enige probleem dat wij, bezorgd en zonder wrevel, met je hebben is je oeuvre. Keer op keer hebben wij ons afgevraagd of wij er wat mee konden doen. Jij weet dat wij jaren geleden uit trouw, overtuiging en hoop *Uitstel van executie*, je bekendste boek, als Salamander hebben herdrukt. Het ging niet. Dit heeft ons teleurgesteld weerhouden van andere herdrukken. Aan een auteurslot is soms door een goedwillende uitgever eenvoudig niet te wrikken en uitgeven voor de ramsj is voor alle betrokkenen zinloos. Soms doet zich plotseling een herleefde belang-

stelling voor. Wij zijn de eersten om hierop metterdaad te reageren, riske-
rende dat zo iets een strovuurtje is.’⁸⁹

[L] · [R] Tine van Buul, Alfred Kossmann en Reinold Kuipers, ca. 1984 [Uitgeverij Querido]

Bij Kuipers' komst was Querido net begonnen met de reeks Reuzensalamander, die tot 1968 zou bestaan. Het was de eerste paperback, in een geplastificeerd, glimmend omslag, met een formaat van 20 x 12,5 cm. Hoewel nog niet voorzien van de reekstitel, was Bernlefs *Stenen spoelen* het eerste deel.⁹⁰ De reeks was volgens Wim Schouten naäperij van de Literaire Reuzenpockets van De Bezige Bij.⁹¹ Wat ook voortdurend stak was het ontbreken van non-fictie. Op de vraag van een interviewer waarom er in tegenstelling tot voor de Tweede Wereldoorlog zo weinig 'strijdbare boeken' in het fonds van Querido zaten reageerde Kuipers defensief.⁹² Hij kon inmiddels wijzen op de reeks Speciale Salamanders ('Voor wie weten wil', zoals op de omslagen stond) die opgezet was om die leemte te vullen. De reeks was op een desillusie was uitgelopen. Alleen de deeltjes over *Algerije* (1960) door Fons Hermans en *Apartheid* (1960) door Margrit de Sablonière werden uitverkocht; *Nieuw-Guinea tegen wil en dank* (1960) door Paul van 't Veer, *Nederland onder dak? Volkshuisvesting: een omstreden sociaal vraagstuk* (1961) door Fons Hermans en *Bevolkingsexplosie* (1961) door W.

Brand mislukten. Kuipers gaf als cynische of zelfs misantropische verklaring: 'De boekjes over onderwerpen waarmee wij als Nederlanders allen direct te maken hebben gingen niet. Men ontloopt blijkbaar zijn verantwoordelijkheid. Alleen over kwesties waar men vrijblijvend verontwaardigd over kan doen [...] wil men ingelicht worden.' Dat betekent niet dat er door Querido geen non-fictie werd uitgegeven, want eerder al waren er in de Salamander-reeks tal van non-fictie werkjes verschenen, zoals, om ons tot het beginjaar van de Speciale Salamanders te beperken *Doolhof der goden*. *Inleiding tot de vergelijkende godsdienstwetenschap* door Th.P. van Baaren, *Godshuizen en gasthuizen* door A. Querido, een Nederlandse bewerking van *Straling en stralingsgevaar* door Jack Schubert en Ralph E. Lapp of *Wat doet de grafoloog* door Elisabeth J.W. Wolters. Ook werd in een poging de markt te vergroten nog tot 1964 in samenwerking met de Wetenschappelijke Uitgeverij de populair-wetenschappelijke serie-binnen-de-serie Geïllustreerde Salamanders uitgegeven.⁹³ Vanaf 1964 beperkte de Salamander zich weer tot fictie.

Maar al haalde hij zijn neus op voor de Kritiese Bibliotheek van zijn collega's De Bezige Bij en Van Gennep, nog in 1971 beweerde Kuipers: 'Querido zou overigens ook best politieke geschriften willen uitgeven als er manuscripten binnenkwamen [...]. Als er morgen een Orwell zou opduiken zou ik

Reinold Kuipers en Tine van Buul tijdens de uitreiking van de letterkundige prijzen 1996 van de Jan Campert-stichting in Pulchri Studio te Den Haag, 13 december 1996, foto Wolson [Letterkundig Museum]

hem direct willen uitgeven. Nu brengen we bijna uitsluitend belletrie. Dat we socialistisch zijn blijkt uit de mentaliteit die daar in zit. Je mag spreken van een libertijnse geest. We zijn tegen elke intolerantie, zowel van links als van rechts.’⁹⁴

De verhouding van de verschillende onderdelen in zijn fonds, zoals contemporain werk versus werk van klassieke of in elk geval overleden auteurs, debutanten versus gevestigde auteurs, vertalingen, herkenbare series e.d. maakte fluctuaties in de publieke belangstelling kon worden opvangen. Voor de herexploitatie (pocket, gebonden, verzameld, groot, klein, goedkoop, duur) van bestaande titels was vooral Tine van Buul verantwoordelijk. Zo entameerde zij in 1975 bijvoorbeeld de Kokarde-reeks, waarin herdrukken van ‘classics’ als *Eva* van Carry van Bruggen, *Twee meisjes en ik* van A.H. Nijhoff-Wind en *Het wilde feest* van Adriaan van der Veen een plaats kregen.

Epiloog

Verhalen over schavuitenstreken zoals die over Bert Bakker, Geert Lubberhuizen en Geert van Oorschot legio de ronde doen, zul je over Reinold Kuipers tevergeefs zoeken. Hij hield zich verre van het bohémienachtige leven met veel drank en *Weibergeschichte* van zijn collega's, al vertelde Hans van Straten ooit dat Kuipers rond 1960 Carmiggelt naar Café Kalkhoven aan de Westermarkt in Amsterdam begon te vergezellen, en dat de als keurige Groninger 'geheide drooglegger' op die manier een 'doorgewinterde drinker' werd.⁹⁵ 'Kuipers heb ik leren kennen als en rustig, bescheiden en fatsoenlijk man,'⁹⁶ schreef Van Oorschot, die Kuipers in de nadagen van de bevrijding had leren kennen. Je zou Kuipers inderdaad bescheiden kunnen noemen, ware het niet dat hij zelf heeft geschreven: 'Bescheidenheid komt wel eens echt voor, maar vaker is ze onvermogen om aan ijdelheid vorm te geven.'⁹⁷ Maar wie daar gevoelig voor was, liet zich verrassen door het prikkelend gevoel voor humor van de statige en gereserveerd overkomende Kuipers. Aan zijn collega Lubberhuizen refereerde Kuipers in zijn memoires als aan 'de geheimzinnige persoonlijkheid', die je volgens velen nooit echt leerde kennen. Kuipers voegde daaraan toe in

G.A. van Oorschot, jaren 60 van de 20^e eeuw, foto Hans de Boer [Letterkundig Museum]

een passage die je als een soort impliciet zelfportret kunt lezen: ‘was dit dan wel zo nodig voor wie, van dichtbij nog wel, zagen hoe absoluut hij zijn taak vervulde? Moest hij zich met huid en haar uitleveren aan de vele mensen die iets van hun persoonlijkheden met hem voorhadden?’⁹⁸

De rancuneuze Ab Visser, die Kuipers niet altijd een grote vriend beschouwde, vergeleek Kuipers in zijn uitgeversherinneringen met de fameuze redacteurs Maxwell Perkins en Grant Richards:⁹⁹ ‘enerzijds was Kuipers een bekwaam en inventief uitgever en een uitstekend typograaf die de A.P.-uitgaven op revolutionaire wijze artistiek moderniseerde [...]. Anderszijds was hij een geschifte, betweterige en benepen schoolfrik. [...] Deze bezat weinig van de tact die Perkins en Richards tot waarlijk grote uitgevers maakte.’¹⁰⁰ Het is een wat willekeurige vergelijking, die wordt tegengesproken door de zorgvuldige manier waarop Kuipers zowel De Arbeiderspers als vanaf 1960 Querido leiding gaf.

Toch zag ook de sinds 1972 bij uitgeverij Meulenhoff werkzame Laurens van Krevelen – die elders herhaaldelijk waarderende woorden aan Kuipers als uitgever wijdde – Querido niet als voorbeeld: ‘In de jaren zeventig werd veel gedaan aan de versterking van het Nederlandse literaire fonds. Vooral De Bezige Bij was ons grote voorbeeld, naast uitgeverij Van Genneep wegens

Peter van Straaten, S. Carmiggelt en Reinold Kuipers [Letterkundig Museum]

het maatschappelijk engagement en Athenaeum-Polak & Van Gennep wegens de klassieke en intellectuele oriëntatie. Met andere literaire uitgeverijen hadden wij vrijwel geen affiniteit – we zagen ze zelfs nauwelijks als serieuze concurrenten.’¹⁰¹ Toch beweerde Kuipers zelf: ‘In de jaren zestig en zeventig streefden geen twee uitgeverijen zozeer naar iets vergelijkbaars als De Bezige Bij en Querido [...]. De imago’s van de twee fondsen beten elkaar niet, vulden elkaar aan.’¹⁰² Elders zei de hierboven geciteerde Van Krevelen, ook weer met voorbijgaan aan Kuipers en Querido: ‘Bakker wordt met De Bezige Bij en Van Oorschot gezien als een van de belangrijke vernieuwers van het naoorlogse boekenvak die een blijvende invloed hebben uitgeoefend op het uitgeversvak. Zij hebben ‘de literaire uitgeverij weten te brengen buiten de sfeer van liefhebberij en mecenaat’ en hebben ‘de basis gelegd voor zowel de redactionele organisatievorm als de commerciële aanpak van het literaire uitgeversbedrijf, en voor de zakelijke relatie met literaire auteurs.’¹⁰³ Stols daarentegen schreef destijds, toen Kuipers nog bij De Arbeiderspers werkte: ‘Ik voel niets voor al dat gehannes en gedrang van de newcomers als Bakker en van Oorschot, d.w.z. wel voor hun uitgaven, maar niet voor hun menselijke gestalte, hun gejaag naar publiciteit, comités en prijzen. Holland is verpest en ik betreur het dat onze “grotten” aan die verpesting mee hebben gedaan.’¹⁰⁴ Enerzijds dus waardering voor een commerciële aanpak, anderzijds afkeer van ‘gejaag naar publiciteit’.

Tussen deze twee polen nam Kuipers inderdaad zijn positie in, vertoonde ook hij enige afkeer van de luidruchtige buitenkant van Van Oorschot. Na diens dood, kort volgend op die van Carmiggelt, schreef hij: ‘Na de pierrôt, die nauwelijks uit coulissen hoefde te komen en zijn stem niet hoefde te verheffen om gehoord te worden, verdween de clown, die het toneel vulde met zijn gestalte en de zaal massief maakte met zijn geluid. Ik spot niet. Carmiggelt leeft voort als de mens die hij nu eenmaal, bij zijn leven al onsterfelijk, was, Van Oorschot als de circusfiguur die hij, van zijn leven een legende makend, wilde zijn.’¹⁰⁵

Samenwerkingsverbanden met collega’s heeft Reinold Kuipers zelden gezocht. Met de Wetenschappelijke Uitgeverij in huis en later na de vorming van Singel 262 was dat misschien ook niet zo nodig. In de periode van de vorming van Singel 262 nam De Bezige Bij een belang in de linkse uitgeverij Van Gennep en richtten zij gezamenlijk de nv Boek/Boek op, die zich bezighield met gezamenlijk factureren en gezamenlijke opslag.¹⁰⁶ Ook werden er door deze uitgeverijen plannen gesmeed om een samenwerkingsverband met progressieve boekhandels in het hele land op te richten.¹⁰⁷ Een paar jaar later, in 1977, werden er – zonder Querido – plannen gemaakt voor een boekenclub, samen met Meulenhoff en De Bezige Bij onder de titel Literaire Agenda of Literaire Informatie en richtten deze uitgeverijen gezamenlijk de Kritische Bibliotheek op.¹⁰⁸

Opmerkelijk is het initiatief dat Kuipers en Van Oorschot halverwege 1969 namen. Van Oorschot had omstreeks 1968 aan Jeroen Brouwers geschreven: ‘Het zou nodig zijn, dat een zevental uitgeverijen van literair niveau zich tot één uitgeverij zouden samenvoegen. Anders gaat binnen

pak weg vijf à acht jaar iedere afzonderlijke zaak naar de bliksem.¹⁰⁹ Met voorbijgaan aan uitgeverijen met een verwant literair fonds als De Bezige Bij en Meulenhoff deed Kuipers de op het adres Herengracht 613 residende Van Oorschot een voorstel tot verregaande samenwerking: ‘Na veel gepraat, getweeën, gedrieën, gevierden en in veel groter, in een prille situatie misschien spraakverwarrend gezelschap, is toch kennelijk, blijkens recentere gesprekken met jou en bij ons onderling, op de Herengracht 613 en Singel 262 (niet alleen bij Tine en mij) de behoefte blijven bestaan, te onderzoeken, of tussen jouw uitgeverij en ons duet uitgeverijen (maar in het bijzonder met Querido, waarvan het fonds immers het meeste met het jouwe verwant is) een zo nauw mogelijke band zou kunnen worden gesmeed. Voor ons [...] is het uitgangspunt, dat [...] de geïntegreerde uitgeverijen hun identiteit en hun leiding (met de hiermee samenhangende “temperamenten”) zouden moeten [worden] behouden zonder dat hierdoor natuurlijk de voordelen van het samengaan in cultureel en bedrijfseconomisch opzicht in gevaar zouden mogen komen.’ Een antwoord van Van Oorschot is niet bekend, maar kan wellicht worden afgelezen uit het feit dat de mede op diens initiatief besproken fusie niet is doorgegaan.¹¹⁰

Reinold Kuipers tijdens de uitreiking van de Jan Campert-prijzen in het stadhuis te Den Haag, 1987, foto Jan Stegeman [Letterkundig Museum]

Antwoordend op een vraag van een interviewer hoe je een fonds opbouwt en wat de doorslaggevende criteria zijn om een auteur wel of niet in dat fonds op te nemen, antwoordde Tine van Buul: ‘We houden niet van schrijvers van grote woorden, maar van heldere, relativerende auteurs, zoals [Gerrit] Krol, de Barbarber-groep, [Piet] Grijs’, en Reinold Kuipers – getrouw aan de uitgeefpraktijk die hij vanaf zijn komst bij De Arbeiderspers en later doortastender bij Querido huldigde – vulde haar aan met: ‘Het zijn de mensen, die proza formuleren met een ernst alsof het poëzie was. De dichttoon, de relativerende toon. Niet de galm. Het zijn de mensen die het allerdiepste willen uitdrukken maar dat doen met een relativering die hun onmacht ironiseert. [...] Dat willen we volhouden.’”

[L] · [R] Reinold Kuipers en Janna Krol [Letterkundig Museum]

Noten

Dit artikel sluit aan bij drie eerdere publicaties van onze hand: ‘Het uitgeefklimaat in de jaren veertig en het ontstaan van De Bezige Bij’; “Misschien ligt in mijn functie als uitgever (jong) een nieuw veld open”. Bert Bakker en het uitgeefklimaat in de jaren veertig en vijftig; en “Wat was ik toen een groot denker, dacht ik”. Uitgeverij Van Gennep en het uitgeefklimaat in de jaren zestig’.

- 1 Kuipers, *De boekvormer*, p. 41-42.
- 2 Van den Brink, *Informatie over informatie*, p. 88-89.
- 3 Schilt, *Hier wordt echter het belang van het boek geschaad...*, p. 216-237.

- 4 Geciteerd naar: Kuipers, *De boekvormer*, p. 34; eerder gepubliceerd als: Kuipers, 'Susanne Heynemann en de belletrise'.
- 5 Schilt, *Hier wordt echter het belang van het boek geschaad...*, p. 234.
- 6 Brief F.H. Landshoff aan J. Greshoff, 13 april 1946; Letterkundig Museum. Landshoff had gewerkt bij de Berlijnse uitgever Gustav Kiepenheuer en was in 1933 Duitsland ontvlucht. Tijdens de oorlog had hij in New York samen met Greshoff Querido Inc. opgericht. Samen met Em. Querido zette hij in 1946 Querido-Verlag voort.
- 7 Schilt, *Hier wordt echter het belang van het boek geschaad...*, p. 248.
- 8 *Nieuwsblad voor de Boekhandel*, 17 februari 1955, p. 121.
- 9 De Koning, *De literaire verdienste van A.A.M. Stols*, p. 54-65.
- 10 Van den Brink, *Informatie over informatie*, p. 424; Heinsman & Van Teeffelen, *Concernvorming in de Nederlandse boekenwereld*.
- 11 Brieven A.A.M. Stols aan J. Greshoff, resp. 10 september 1947 en 26 mei 1948. Geciteerd naar: Chen & Van Faassen, *Stols blijft Stols, denk daarom!*, resp. p. 89 en 159.
- 12 Brief Bert Bakker aan Anthonie Donker, 11 augustus 1949; Letterkundig Museum, Den Haag. Donker was redacteur van het door Bakker uitgegeven tijdschrift *Critisch Bulletin*. Zie verder: Van Faassen & Hans Renders, 'Misschien ligt in mijn functie als uitgever (jong) een nieuw veld open'.
- 13 De Jong, *Het vrije boek in onvrije tijd*, nrs. 365, 366, 469, 471, 715, 750. Het drukkersmerk van die uitgaafjes was getekend door Frans Hazeveld. Ze werden gedrukt bij Kuipers toenmalige werkgever Wed. J. Ahrend en Zn. en bij de drukkerijen J.K. Smit en Zn, Centraal en Acat, alle vier te Amsterdam.
- 14 Buijnsters, 'Het bibliotheek tijdschrift *IMP* (1940-1942)'.
- 15 Kuipers, *De boekvormer*, p. 35.
- 16 Van Krimpen wordt door Kuipers zowel in *Gerezen wit* als in *De boekvormer* herhaaldelijk opgevoerd; hij wijdde in het tijdschrift *Quaerendo* bovendien aan subliem en omvangrijk artikel aan hem: 'J. van Krimpen, the typographer'.
- 17 Zie over deze periode: Kuipers, *De boekvormer*, p. 30-33.
- 18 De historische gegevens over De Arbeiderspers in de volgende alinea's zijn grotendeels ontleend aan Hubregtse, 'Uitgeverij De Arbeiderspers', Hubregtse, 'Lotgevallen van een gelijkgeschakelde uitgeverij. De Arbeiderspers' en Mulder, *De val van de Rode Burcht*.
- 19 Roegholt, *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972*, p. 74, 310.
- 20 Kuipers, *De boekvormer*, p. 39.
- 21 Sötemann, *Querido van 1915 tot 1990*.
- 22 Van Gelder, *Carmiggelt*, p. 128.
- 23 Kuipers, *De boekvormer*, p. 48-49.
- 24 Vranken, *Helmut Salden. Letterontwerper en boekverzorger*, p. 21.
- 25 Kuipers, 'Jan Vermeulen als boekvormer', p. 126-127.
- 26 Kuipers, *Gerezen wit*, p. 58-64.
- 27 De Rook, 'Het hanteren van de letters is voor mij het plezier', p. 3.
- 28 Engelen, 'Literatuur liep niet in de jaren vijftig'.
- 29 Boon, *Wanneer van u nog eens een minne-briefje?*, p. 40. Zie voor Boon de bijdrage van Britt Kennis in deze aflevering.
- 30 Brief Simon Vinkenoog aan Hugo Claus, 31 mei 1953. Geciteerd naar: Claus & Vinkenoog, *Laat nooit deze brief aan iemand lezen*, p. 137-138. Claus zou eind juni aan Vinkenoog over Querido schrijven, als hij potentiële uitgevers met elkaar vergelijkt: 'Zij zijn strict. Gierig, zei men mij'. (p. 158).
- 31 Geciteerd naar: Claus & Vinkenoog, *Laat nooit deze brief aan iemand lezen*, p. 143. Claus' roman *De Metsiers* (1950) zou in 1958 worden herdrukt bij De Bezige Bij; 40 nota's voor een cantate verscheen in 1955 als *Oostakkerse gedichten* bij De Bezige Bij. Het hieronder volgende citaat uit de briefwisseling tussen Claus en Vinkenoog op p. 158-159.
- 32 Visser, *Wat moet ik ermee*, p. 63.
- 33 Kuitert, *Het uiterlijk behang (1). Sprekende boekdelen. Reeksen van gebonden boeken*, p. 65. Zie voor De Boekvink de bijdrage van Marleen Louter in deze aflevering.
- 34 Schouten, *Een vak vol boeken*, p. 72.
- 35 Zie over deze episode: Von Eugen, 'De fluisterende bariton'.
- 36 Doppenberg, *De Arbeiderspers moest blijven marcheren*, p. 65-65.

- 37 Kuitert, *Het uiterlijk behang (2). De spijkerbroek te midden van driedelig grijs. Pocketreeksen*, p. 110-111, 158. De reeks zou tot 1968 bestaan. Zie ook Hubregtse, 'De buitenkant van Nederlandse pockets [1], ABC-romans, ABC-boeken, ABC-pockets'. Voor Penguin: Kuipers, *De boekvormer*, p. 48.
- 38 Kuitert, *Het uiterlijk behang (3). Een sieraad voor de huiskamer. Omnibussen en boekenreeksen*, p. 228-229. De Arbeiderspers was niet de enige uitgeverij die met de toenmalige goede smaak rekening hield: Querido had al eerder in 1954 in A.M. de Jongs *Frank van Wezels roemruchte jaren* passages waarin de autoriteiten werden geridiculiseerd, geschrapd.
- 39 Van der Zijl, *Anna*, p. 214.
- 40 Van Gelder, *Carmiggelt*, p. 147-148.
- 41 Visser, *Wat moet ik ermee*, p. 101.
- 42 Adriaan van der Veen, 'In gesprek met Reinold Kuipers. Ik hecht me enorm aan de auteurs', in: *NRC Handelsblad*, 23 augustus 1974.
- 43 Van Straten, *Hermans*, p. 335.
- 44 Visser, *Wat moet ik ermee* p. 93, 98, 100-101. *God in Frankrijk. Kroniek van een reis* zou bij A.A.M. Stols verschijnen.
- 45 Boon, *Brieven aan literaire vrienden*, p. 216-220.
- 46 *Ter herinnering aan Reinold Kuipers*, p. 14.
- 47 Hermans, *Je vriendschap is werkelijk onbetaalbaar*, p. 164-166. Zie ook Zie ook Van Oorschoot, *Hierbij de hele God in proef*, p. 138.
- 48 Vasalis & Van Oorschoot, *Briefwisseling 1951-1987*, p. 47-49. Pareaus biograaf besteedt – ten onrechte, gezien Kuipers hondentrouw aan het werk van Pareau en diens kompaan J.C. Noordstar – geen aandacht aan deze affaire. (Henssen, *Langs zelfgekozen paden*.) Kuipers bemoeienis met het werk van de twee genoemde dichters resulteerde in 2000 in een door hem geëditeerde editie van beider werk, waarin Kuipers het resultaat van zijn levenslange onderzoek naar beider werk heeft vastgelegd.
- 49 *Friese Koerier*, 26 mei 1962.
- 50 Bakker, *Het literaire tijdschrift Het Woord, 1945-1949*, p. 208.
- 51 Van Faassen & Renders, 'Een editoriale doorbraak?', p. 73-74.
- 52 *Klein genoeg*, p. 37.
- 53 Boltendal, *Boekmakers*, p. 89.
- 54 Van der Veen, 'In gesprek met Reinold Kuipers' (noot 42).
- 55 De historische gegevens over Querido in de volgende alinea's zijn grotendeels ontleend aan Sötemann, *Querido van 1915 tot 1990*, p. 98 e.v.
- 56 Querido was opgevolgd door de uitgever A.B. van Holkema, de directeur van uitgeverij Van Holkema & Warendorf, die sinds 1933 de helft van de aandelen van Querido bezat. Tot de directie behoorde na het vertrek van Querido ook enige tijd Tom van Blaaderen. Van Holkema noch Van Blaaderen hebben echter een rol van betekenis gespeeld.
- 57 Zie: Van Faassen, 'Niet langer meer één der geknechten', p. 41-44, met name over de door Sötemann niet vermelde liquidatie van uitgeverij Querido.
- 58 Boltendal, *Boekmakers*, p. 86.
- 59 Zie voor Tine van Buul: *Klein genoeg*; Dohmen, 'Tine van Buul (Rotterdam 26 februari 1919-Amstelveen 26 januari 2009)'; en Janneke van der Veer, 'Tine van Buul: lezer, boekverkooper, uitgever, bloemlezer'.
- 60 Van der Zijl, *Anna*, p. 249.
- 61 Dohmen, 'Tine van Buul', p. 59.
- 62 Sötemann, *Querido van 1915 tot 1990*, p. 98, 100, 117, 163, 171.
- 63 Van Krevelen & Van der Weel, 'De stormachtige evolutie van de boekcultuur', p. 258-259.
- 64 Roegholt, *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972*, p. 147-148.
- 65 Van Krevelen & Van der Weel, 'De stormachtige evolutie van de boekcultuur', p. 256.
- 66 *Omslag J. Tapperwijn*, p. iii.
- 67 Dohmen, 'Tine van Buul', p. 59.
- 68 *Klein genoeg*, p. 37.
- 69 Brief (doorslag) Reinold Kuipers aan Ben Peperkamp, 31 januari 1989. Letterkundig Museum.
- 70 Brief (doorslag) Reinold Kuipers aan Ben Peperkamp, 6 april 1989. Letterkundig Museum.
- 71 *Omslag J. Tapperwijn*, p. iii.
- 72 Kuitert, *Over redactie*, p. 60-64, 17-18.

- 73 *Ter herinnering aan Reinold Kuipers*, p. [20]. Zie voor de omslagen van Ary Langbroek: *Omslag J. Tapperwijn*.
- 74 *Klein genoeg*, p. 37.
- 75 *De Volkskrant*, 23 mei 1997.
- 76 De Glas, 'Investerings van literaire uitgeverijen in jong talent en de opbrengst daarvan', m.n. p. 140, 145, 148.
- 77 Lindhout, 'Samen sterker?', p. 166.
- 78 Brief (doorslag) Reinold Kuipers aan Doeschka Meijssing, 2 november 1982. Letterkundig Museum, archief-Reinold Kuipers.
- 79 Van der Zijl, *Anna*, p. 187, 249.
- 80 *Klein genoeg*, p. 33.
- 81 Van der Zijl, *Anna*, p. 256, 292.
- 82 De Vries, *Ik heb geen verstand van poëzie*, p. 177.
- 83 *Klein genoeg*, p. 29.
- 84 *Ik heb er slechts één nul af gedaan*, p. 246-247
- 85 Van Oorschot, *Brieven van een uitgever*, p. 197.
- 86 Wiener, *Herinneringen aan mijn uitgevers*, p. 14.
- 87 Brieven René Gysen aan Reinold Kuipers v.v., 4 oktober 1961, 12 juli 1962, 19 juli 1962. Letterenhuis.
- 88 *De Nieuwe Linie*, 2 november 1971.
- 89 Brieven (doorslagen) Reinold Kuipers aan Jeanne van Schaik-Willing, 2 maart 1962 en 4 april 1979. Letterkundig Museum.
- 90 Aarts, *Het Salamanderboek 1934-1984*, p. 53-54. Zie voor de omslagen die Max Velthuys voor deze reeks maakte: Welsink, 'Max Velthuys en de Reuzensalamanders'. In de jaren 1948-1952 was er al eens een reeksje *De Reuzensalamander* geweest, met omslag en typografie door Suzanne Heynemann.
- 91 Schouten, *Een vak vol boeken*, p. 176.
- 92 Boltendal, *Boekmakers*, p. 91.
- 93 Sötemann, *Querido van 1915-1990*, p. 131.
- 94 *De Nieuwe Linie*, 2 november 1971.
- 95 Van Straten, 'Een man in zijn onderbroek', p. 29-30.
- 96 Vasalis & Van Oorschot, *Briefwisseling 1951-1987*, p. 48.
- 97 Kuipers, *De boekvormer*, p. 56.
- 98 Kuipers, *De boekvormer*, p. 67.
- 99 Perkins was bij Charles Scribner's Sons onder meer verantwoordelijk voor het werk van Ernest Hemingway, Marjorie Kinnan Rawlings, Ring W. Lardner, F. Scott Fitzgerald en Thomas Wolfe; de oudere Richards gaf gedurende zijn lange uitgeverscarrière in Engeland uiteenlopende auteurs als Arnold Bennett, G.K. Chesterton, John Galsworthy, James Joyce, G.B. Shaw en H.G. Wells uit.
- 100 Visser, *Wat moet ik ermee*, p. 88.
- 101 Van Krevelen, 'Een huis tussen markt en moed', p. 159.
- 102 Kuipers, *De boekvormer*, p. 69.
- 103 Van Krevelen, 'Van liefhebberij tot cultureel ondernemerschap', p. 19.
- 104 Chen & Van Faassen, *Ik ben overbodig geworden*, p. 191.
- 105 Kuipers, *De boekvormer*, p. 63.
- 106 Roegholt, *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972*, p. 210.
- 107 Brief De Bezige Bij (J.W. de Leur) aan uitgeverij Van Gennep, 9 februari 1971. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam, archief Van Gennep, inv. nr. 8.
- 108 Kuitert, *Het uiterlijk behang (3)*, p. 258-259. Zie ook Schouten, *Een vak vol boeken*, p. 210-211.
- 109 Geciteerd naar: Van Krevelen, 'Van liefhebberij tot cultureel ondernemerschap', p. 28.
- 110 Brief (doorslag) Reinold Kuipers aan Geert van Oorschot, 13 juni 1969. Letterkundig Museum, archief-Reinold Kuipers. Met dank aan Gerard Stigter, die mij op deze brief attendeerde. In het eveneens bij het Letterkundig Museum berustende Van Oorschot-archief is over dit plan geen